

Зборник Института за педагошка истраживања
Година 53 • Број 2 • Децембар 2021 • 281–307
УДК 159.922.8.072(497.11)"2013/2014"
159.942.075-053.6(497.11)"2013/2014"

ISSN 0579-6431
ISSN 1820-9270 (Online)
<https://doi.org/10.2298/ZIPI2102281K>
Оригинални научни рад

МАЊЕ КОНТРОЛЕ, ВИШЕ ПОВЕРЕЊА: РОДИТЕЉСТВО И ЕКСТЕРНАЛИЗОВАНИ ПРОБЛЕМИ АДОЛЕСЦЕНАТА*

Марина Ковачевић Лепојевић** и Николета Гутвајн
Институт за педагошка истраживања, Београд, Србија

Татјана Ментус

Универзитет у Београду, Србија, Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију

АПСТРАКТ

Слаб родитељски надзор, негативни васпитни поступци и несигурно везивање препознају се као ризични фактори за испољавање екстернализованих проблема у адолесценцији. Циљ истраживања представља сагледавање улоге коју афективно везивање за родитеље има у тумачењу односа родитељског надзора и васпитних поступака родитеља са екстернализованим проблемима адолесцената. У истраживању је учествовало укупно 507 адолесцената (209 мушког и 298 женског пола), узраста од 15 до 18 година. Структуралним моделирањем откривено је да поверење у родитеље остварује систематски посреднички ефекат. Утврђено је да поверење у родитеље, посебно у мајку, представља бољи медијатор за објашњење везе позитивних васпитних поступака и родитељског надзора са агресивним понашањем, него са понашањима којима се крше правила. Резултати су интерпретирани у контексту значаја односа родитељ–дете и екстернализованих проблема адолесцената.

Кључне речи:

родитељство, родитељски надзор, афективно везивање за родитеље, екстернализовани проблеми, адолесценти.

* Напомена. Израда овог научног рада финансирана је од стране Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије (бр. уговора 451-03-9/2021-14/200018).

** E-mail: marina.lepojevic@gmail.com

■ УВОД

Тешкоће у адолесценцији се у развојној психопатологији групишу у две шире категорије (Achenbach & Rescorla, 2001): екстернализовани проблеми (неконтролисана понашања) и интернализовани проблеми (претерано контролисана понашања). Као главни предиктори екстернализованих проблема у адолесценцији препознају се фактори који се тичу односа родитељ–дете. Резултати метааналитичких студија указују на следеће факторе: родитељски надзор, строго кажњавање, афективно везивање за родитеље, психолошка контрола, топлина родитеља, одбацивање од стране родитеља, бихејвиорална контрола, строго кажњавање, ауторитативни и пермисивни родитељски стил (Hoeve *et al.*, 2012; Hoeve *et al.*, 2009; Pinquard, 2017). Истраживачи учестало испитују повезаност екстернализованих проблема са конструктима као што су: родитељски надзор (e.g. Finkenauer, Engels & Baumeister, 2005; Laird & LaFleur, 2016); афективно везивање за родитеље (Tambelli, Laghi, Odoriso & Notari, 2012; de Vries, Hoeve, Stam & Accecher, 2016), васпитни поступци родитеља (Fite, Colder, Lochman & Wells, 2006; Frick, Christian & Wootton, 1999) и друго.

Деценијама уназад истраживања указују на то да су слаб родитељски надзор и супервизија снажно повезани са проблемима у прилагођавању код адолесцената (Lopez-Tamayo, Robinson, Lambert, Jasson & Lalongo, 2016; Keijsers, 2016). Међутим, постоје несугласице око самог значења термина *родитељски надзор*. Систематско разматрање студија у којима је испитиван утицај слабог родитељског надзора на делинквенцију утврђен је снажнији ефекат у оним студијама у којима је дати утицај операционализован као знање родитеља о томе где, са ким и на који начин њихова деца проводе своје слободно време у односу на оне у којима је он операционализован као самоизвештавање адолесцената или као успостављање правила (Flanagan, Auty & Farrington, 2019). Екстернализовани и интернализовани проблеми снажније су повезани са знањем родитеља него са родитељском контролом или заинтересованошћу за активности своје деце (Stattin, Kerr & Tilton-Weaver, 2010). Истраживачки налази указују на то да је родитељски надзор сложен процес и односи се на родитељске поступке који утичу на стварање контекста за самоизвештавање адолесцената (e.g. Finkenauer, Engels & Baumeister, 2005). Позитивни и негативни васпитни поступци се чине релевантним за тумачење родитељског надзора као процеса. Родитељски надзор би тако требало да обухвати процену понашања родитеља и адолесцената; идентификовање образаца понашања код родитеља и адолесцената; евалуацију родитељских карактеристика које доприносе интеракцији родитељ–дете; евалуацију карактеристика адолесцената које доприносе интеракцији родитељ–дете; разматрање међузависности породичног, школског, вршњачког и контекста заједнице (Hayes, Hudson & Matthews, 2003). Резултати истраживања указују на то да адекватан родитељски надзор утиче на до-

бре односе родитељ–дете и друге породичне процесе (Borawski, Ievers-Landis, Lovegreen & Trapl, 2003; Kerr, Stattin & Trost, 1999; Kerr & Stattin, 2000). Према Хиршијевој теорији социјалних веза (Social Bonding Theory), социјално везивање обликује односе родитељ–дете, вршњачке односе, и односе између појединца и друштва (Hirschi, 1969). Оно заправо представља извор индиректне контроле родитеља, нарочито када нису физички присутни. Психолошко присуство родитеља тако може натерати адолесценте да два пута размисле пре него што „прекрше правило” (Kerr, Stattin & Burk, 2010). Ако је квалитет односа родитељ–дете важан за разумевање повезаности родитељског надзора и екстернализованих проблема (на пример, Kerr & Stattin, 2000), очекивало би се да се конфликтни односи деструктивно одражавају на родитељски надзор и да су у позитивној вези са екстернализованим проблемима (на пример, Агу, Duncan, Duncan & Hops, 1999; Buist *et al.*, 2017).

Може се уочити да се у истраживачким студијама недовољно обраћа пажња на односе родитељског надзора, васпитних поступака родитеља и афективног везивања са екстернализованим проблемима код адолесцената (Bosmans, Braet, Van Leeuwen & Beyers, 2006; Doyle & Markiewicz, 2005; Gallarin & Alonso-Arbiol, 2012; Laird & Marrero, 2010; Muris, Meesters & van den Berg, 2003). Претходна истраживања упућују на то да је јачина утицаја родитељског надзора на екстернализоване проблеме посредована афективним везивањем слабија у старијим групама адолесцената у односу на млађе адолесценте (Bosmans *et al.*, 2006), или се уопште не региструје (Gallarin & Alonso-Arbiol, 2012). Са друге стране, међусобна повезаност афективног везивања за родитеље и васпитних поступака родитеља бележи стабилност кроз све испитиване узрасне групе: 10–18 година (Bosmans *et al.*, 2006). Метааналитичке студије упућују на снажну повезаност родитељских васпитних поступака и екстернализованих проблема (Pinquart, 2017), као и родитељског надзора и екстернализованих проблема код адолесцената (Flanagan, Auty & Farrington, 2019). Није откривена посредничка улога афективног везивања у односу васпитних поступака родитеља и екстернализованих проблема адолесцената (Murriss, Meesters & van der Berg, 2003). Истраживачи препознају да ниво емоционалне повезаности у породици генерално остаје стабилан током адолесценције без обзира на промене које се региструју у другим доменима односа родитељ–дете (Steinberg & Silk, 2002). Препознаје се различита улога афективног везивања за мајку и за оца у вези са проблемима у прилагођавању адолесцената. Откривено је да поверење у мајку посредује у односу самоизвештавања адолесцената, распитивања родитеља и других релевантних стратегија родитељског надзора са понашањем којима се крше правила (Laird & Marrero, 2010). Такође, уочава се снажнија веза васпитних поступака мајки у односу на очеве и екстернализованих проблема, што се може објаснити тиме да мајке активније учествују у животу адолесцената, да са њима проводе више времена (Pinquart, 2017). Са друге стране, аутори сугеришу да

очеви и мајке на сличан начин утичу на децу (Fagan, Day, Lamb & Cabrera, 2014) и препоручују да сигурне афективне везе са оцем и мајком најбоље предвиђају адекватан развој деце (Pinquard, 2017). Истраживачки налази упућују на разлике у начину на који афективно везивање за оца и мајку посредује у односу родитељског надзора и васпитних поступака са понашањем којим се крше правила и са агресивним понашањем (Gallarin & Alonso-Arbiol, 2012; van der Vorst, Engels, Meeus & Deković, 2006).

Резултати факторске анализе указују на различиту улогу афективног везивања за оца и мајку у објашњењу екстернализованих проблема у понашању (Ковачевић-Леројевић, Илић, Малјковић, Ковачевић & Илијић, 2020). Теорија социјалног везивања (Hirschi, 1969) подразумева афективно везивање за родитеље, као на један од кључних елемената социјалне везе између појединаца и друштва (поред посвећености, обављања конвенционалних друштвених улога и веровања у конвенционалне моралне вредности друштва). Циљ истраживања представља тестирање медијаторске улоге афективног везивања за родитеље у односу родитељског надзора и васпитних поступака родитеља са екстернализованим проблемима код београдских средњошколаца. С тим у вези, претпоставили смо да ће афективно везивање за родитеље бар парцијално објаснити везу родитељског надзора и васпитних поступака родитеља са екстернализованим проблемима. Секундарно, очекује се да ће се разјаснити разлике између афективног везивања за оца и мајку, у контексту разумевања екстернализованих проблема. На крају, очекује се да ће се утврдити разлике између агресивног понашања и понашања којима се крше правила у вези са родитељским надзором, васпитним поступцима родитеља и афективним везивањем за родитеље.

■ МЕТОД

Учесници и процедура

Истраживање је спроведено током другог полугодишта школске 2013/14. године. Случајним избором су одабрани ученици по једног одељења из сваког разреда (од првог до четвртог) из шест београдских средњих школа (три гимназије и три средње стручне школе). Узорак истраживања обухватио је 507 ученика узраста од петнаест до осамнаест година, оба пола. Просечан узраст ученика је 16,69 (SD = 1,119). Узорак је уједначен према узрасту: 97 (19,1%) петнаестогодишњака, 130 (25,6%) шеснаестогодишњака, 115 (22,7%) седамнаестогодишњака и 165 (32,5%) осамнаестогодишњака. Постоји релативна уједначеност према полу: 209 (41,2%) ученика и 298 (58,8%) ученица. Истраживање представља део докторске дисертације одбрањене на Факултету за специјалну едукацију и рехабилитацију, Универзитету у Београду. У складу са процедурама Факултета,

школе чији су ученици били учесници у истраживању су прошле неопходну интерну процедуру како би се омогућило спровођење истраживања (на пример, одобрење Савета родитеља). Ученици су били информисани о циљевима истраживања и упознати са процедуром прикупљања и чувања података. Учествовање у истраживању било је добровољно и анонимно. Подаци су прикупљани помоћу упитника, који су ученици попуњавали током једног школског часа.

Инструменти

Екстернализовани проблеми. За процену екстернализованих проблема коришћен је део инструментаријума за процену емоционалних, социјалних и бихевиоралних проблема деце и омладине Ахенбахов систем емпиријски базиране процене (*Achenbach System of Empirically Based Assessment – ASEBA*), упитник за младе (*Youth Self-Report – YSR*) (Achenbach & Rescorla, 2001). Коришћена верзија упитника нормирана је за узраст од 11 до 18 година. Преваленција и појавни облици екстернализованих проблема испитивани су на основу Скале агресивног понашања (*Aggressive Behavior*) и Скале понашања којим се крше правила (*Rule-Breaking Behavior*). Скала агресивног понашања садржи седамнаест ајтема, на пример: *Често се потучем*. Скала понашања којим се крше правила садржи шеснаест ајтема, на пример: *Пијем алкохол без одобрења родитеља*. Коефицијенти Кромбах алфе за Скалу агресивног понашања (0,837) и Скалу понашања којим се крше правила (0,824) одражавају добру унутрашњу конзистенцију и у складу су са налазима других истраживача (Achenbach & Rescorla, 2001). Скале су тростепене, Ликертовог типа, на које испитаници одговарају бирајући један од понуђених одговора од 0 – нетачно, преко 1 – делимично тачно и 3 – тачно. Укупан скор екстернализованих проблема, као и скорови на Скали агресивног понашања и Скали понашања којим се крше правила добијају се сабирањем одговора, а виши скорови подразумевају већу заступљеност екстернализованих проблема у понашању. Инструмент је коришћен у Србији на узорку адолесцената типичног развоја и са интелектуалном ометеношћу (Banković & Đorđević, 2014).

Родитељски надзор. За процену родитељског надзора коришћена је Скала родитељског надзора – *Parental monitoring* (Kerr & Stattin, 2000; Stattin & Kerr, 2000). Скала родитељског надзора се састоји од четири подскеле под називом: Знање родитеља (*Parents' Knowledge*), Самоизвештавање адолесцената (*Child Disclosure*), Распитивање родитеља (*Parental Solicitation*) и Родитељска контрола (*Parental Control*). Девет ајтема на Подскали родитељског знања мере информисаност родитеља о активностима, кретањима и пријатељима адолесцената. На пример: *Да ли твоји родитељи знају како проводиш слободно време?* Пет ајтема на Подскали самоизвештавања адолесцената мере спонтано извештавање родитеља о њиховим активностима, кретањима и пријатељима. На при-

мер: *Да ли причаш родитељима о својим друговима/другарицама? (нпр. шта мисле и осећају о различитим стварима)?* Пет питања на Подскали распитивања родитеља мере подстицање адолесцената на саопштавање о својим активностима, кретањима и пријатељима ван породице. На пример: *Колико често су те у претходних месец дана родитељи питали како си провео/ла слободно време?* Шест ајтема Подскале родитељске контроле мере начине на које су родитељи контролисали слободно време адолесцената. На пример: *Да ли мораш да питаш родитеље за дозволу да изађеш у ноћни излазак преко викенда?* Скала родитељског надзора је петостепена скала Ликертовог типа, при чему испитаници одговарају бирајући један од понуђених одговора: од 1 – никад, 2 – ретко, 3 – повремено, 4 – често до 5 – скоро увек. Скорови на подскалама Знање родитеља, Самоизвештавање адолесцената, Распитивање родитеља и Родитељска контрола добијају се сабирањем одговора, с тим да виши скорови на подскалама подразумевају већу заступљеност наведених аспеката родитељског надзора.

Коефицијенти поузданости подскала родитељског надзора се претежно сматрају добрим или прихватљивим, при чему коефицијенти поузданости за Подскалу знање родитеља износе 0,849, Подскалу родитељске контроле 0,832, док за Подскалу самоизвештавања адолесцената износи 0,746, изузетак представља Подскала распитивања родитеља, чија се поузданост, с обзиром на добијену вредност од 0,676 сматра упитном. Наведени коефицијенти поузданости су у складу са резултатима других истраживача (на пример, Stattin & Kerr, 2000).

Афективно везивање. За процену афективног везивања коришћен је Инвентар афективног везивања за родитеље и вршњаке (*Inventory of Parents and Peer Attachment – IPPA*) (Armsden & Greenberg, 1987), део за процену афективног везивања за мајку и оца у складу са последњим изменама аутора (Greenberg & Armsden, 2009). Састоји се од двадесет пет ајтема груписаних у три подскале под називом: Поверење (*Trust*), Комуникација (*Communication*) и Отуђеност (*Alienation*). Подскала поверење мери ниво заједничког разумевања и поштовања и састоји се од десет ајтема, на пример: *Моја мајка поштује моја осећања или Мој отац ме разуме.* Подскала комуникације мери квалитет међусобне комуникације и садржи девет ајтема, на пример: *Моја мајка ми помаже да боље разумем себе*” или *Мој отац примети кад сам узнемирен/а због нечега.* Подскала отуђености мери осећања беса и међусобне отуђености и садржи шест ајтема, на пример: *Лако се узнемирим у присуству моје мајке или Љут/а сам на мог оца.* Испитаници дају одговоре којима се посебно процењује афективно везивање за мајку и оца. Инвентар афективног везивања представља петостепену скалу Ликертовог типа, на којој испитаници одговарају бирајући један од понуђених одговора: 1 – никад, 2 – ретко, 3 – повремено, 4 – често до 5 – скоро увек. По два ајтема на подскалама поверења и комуникације се обрнуто скорују. Скорови на подскалама добијају се сабирањем одговора, с тим да виши скорови на Подскали поверење подразумевају већи степен поверења између адолесцента и мајке/оца, на Подскали комуникације бољу комуникацију

између адолесцента и мајке/оца и на Подскали отуђености већи степен отуђености између адолесцента и мајке/оца. У складу са налазима других истраживача, ревидирана верзија Инвентара афективног везивања за родитеље, која је примењена у раду, има добре параметре поузданости. Коефицијенти поузданости (Кромбах алфа) су највиши за Подскалу поверења, за оца (0,913) и мајку (0,886), затим добри су и за Подскалу комуникације са мајком (0,840) и оцем (0,879). Међутим, изузетак представља Подскала отуђености од оца (0,749) чији се коефицијент сматра прихватљивим, док је поузданост коефицијента за мајку (0,699) упитна. Подскала отуђености се и према налазима других истраживача препознаје као подскала која има најмањи коефицијент поузданости (Greenberg & Armsden, 2009; Pace, Martini & Zavattini, 2011).

Позитивни и негативни васпитни поступци родитеља. Алабама упитник о родитељству (*Alabama Parenting Questionnaire – APQ*) мери пет димензија родитељства које су релевантне за етиологију и третман екстернализованих проблема – верзија која је намењена деци од шест до осамнаест година (Frick, 1991). То је петостепена скала Ликертовог типа, где испитаници одговарају бирајући један од понуђених одговора (1 – никад, 2 – скоро увек, 3 – повремено, 4 – често и 5 – увек). Састоји се од 42 ставке, које су груписане у пет подскала и то: Укљученост родитеља (*Parental Involvement*), Позитивно родитељство (*Positive Parenting*), Слаб надзор/супервизија (*Poor Monitoring/Supervision*), Неконзистентно дисциплиновање (*Inconsistent Discipline*) и Физичко кажњавање (*Corporal Punishment*). Сумирањем одговора добијају се скорови за сваку подскалу. Подскала укључености родитеља садржи десет ајтема којима се мери учествовање родитеља у различитим активностима које адолесценти обављају у слободно време, на пример: *Мајка ми помаже око домаћих задатака* или *Помажем у планирању породичних активности*. Подскала позитивног родитељства садржи шест ајтема којима се мери подстицање позитивног понашања адолесцената, на пример: *Родитељи ме похвале када урадим нешто добро* или *Родитељи ми говоре да воле када им помажем у кућним пословима*. Подскала слабог надзора/супервизије састоји се од десет ајтема којима се указује на изостанак надзора и супервизије од родитеља, на пример: „Родитељи су толико заузети да забораве где сам и шта радим” или *Дешава ми се да не оставим родитељима поруку или их на други начин обавестим о томе где идем*. Подскала неконзистентног дисциплиновања садржи шест ајтема којима се мери недоследност у поступањима родитеља, на пример: *Родитељи ми прете да ће ме казнити, а онда то не ураде* или *Казна коју добијам од родитеља зависи од њиховог расположења*. Подскала физичког кажњавања родитеља обухвата три ајтема који репрезентују облике физичког кажњавања, попут: *Родитељи ме ошамаре када урадим нешто лоше* или *Родитељи ме кажњавају тако што ме ударају каишем, прутом или другим предметима када урадим нешто лоше*. Скорови на подскалама добијају се сабирањем одговора, с тим да виши скорови указују на већу заступљеност позитивних (на подскалама: Укљученост родитеља и

Позитивно родитељство) и негативних (на подскалама: Слаб надзор/супервизија, Неконзистентно дисциплиновање и Физичко кажњавање) васпитних поступака родитеља. Поред описаних скала, постоји и седам ајтема којима се процењују и неки други поступци родитеља, на пример: *Родитељи ме игноришу када се понашам како треба* или *Родитељи вичу или галаме на мене када урадим нешто лоше*. Слабију унутрашњу конзистенцију у односу на друге скале, али у границама прихватљивости и у складу са налазима других истраживача (Frick, Christian & Wootton, 1999), има Алабама упитник о родитељству. За подскале Позитивно родитељство – 0,809 и Укљученост родитеља – 0,792 вредност Кромбах алфе указује на добру, односно прихватљиву поузданост. Међутим, коефицијенти измерени за подскале Физичко кажњавање – 0,662 и Слаб надзор/супервизију – 0,688 указују на сумњиву поузданост, док Подскала неконзистентног дисциплиновања има слабу поузданост (0,523).

Статистичка обрада

За обраду података коришћени су статистички програмски пакети SPSS и AMOS. Корелациона анализа извршена је за испитивање јачине и смера повезаности између свих испитиваних варијабли. Као мера повезаности коришћен је Пирсонов коефицијент линеарне корелације. Техника структуралног моделирања (*Structural equation modeling* – SEM) коришћена је за тестирање релација родитељског надзора и васпитних поступака родитеља (егзогене варијабле) и екстернализованих проблема (ендогене варијабле) у понашању адолесцената, уз медијацију афективног везивања за оца и мајку. Подесност модела испитивана је путем хиквадрата (χ^2), инкременталних фит индекса – Нормирани фит индекс (NFI), Такер–Луисов индекс (TLI) и Индекс компаративног фитовања (CFI) и Квадратни корен просечне квадрираних грешке апроксимације (RMSEA). Процењена је максимална вероватноћа (MLE – *Maximum Likelihood Estimation*).

РЕЗУЛТАТИ

Дескриптивна статистика и интеркорелације испитиваних мера

Табела 1: Дескриптивне карактеристике и интеркорелације испитиваних мера

	Н	Мин	Макс	АС	СД	А
Агресивно понашање	507	0	28	7,66	5,20	0,837
Кршење правила	507	0	26	5,18	4,45	0,824
Знање родитеља	507	8	25	3,876	0,705	0,849
Самоизвештавање адолесцената	507	7	25	3,504	0,821	0,746
Распитивање родитеља	507	8	25	3,692	0,735	0,676
Родитељска контрола	507	5	25	3,202	1,006	0,832
Поверење мајка	507	10	50	4,284	0,665	0,886
Комуникација мајка	507	12	45	3,766	0,815	0,840
Отуђеност мајка	507	6	27	2,073	0,744	0,699
Поверење отац	507	10	50	4,034	0,858	0,913
Комуникација отац	507	9	45	3,269	0,963	0,879
Отуђеност отац	507	6	28	2,320	0,858	0,749
Укљученост родитеља	507	12	50	3,252	0,710	0,792
Позитивно родитељство	507	6	30	3,623	0,860	0,809
Слаб родитељски надзор/супервизија	507	10	43	2,626	0,615	0,688
Неконзистентно родитељство	507	6	28	2,602	0,757	0,523
Физичко кажњавање	507	3	15	1,798	0,730	0,662

Табела 2: Интеркорелације испитиваних варијабли

	ЕП	АП	КП	ЗР	СА	РР	РК	ПМ	КМ	ОМ	ПО	КО	ОО	УР	ПР	СН	НР
АП	0,928**																
КП	0,883**	0,659**															
ЗР	-0,437**	-0,303**	-0,515**														
СА	-0,391**	-0,263**	-0,471**	0,673**													
РР	-0,171**	-0,099*	-0,232**	0,473**	0,529**												
РК	-0,159**	-0,067	-0,234**	0,321**	0,233**	0,300**											
ПМ	-0,395**	-0,305**	-0,420**	0,498**	0,478**	0,358**	0,029										
КМ	-0,301**	-0,212**	-0,347**	0,539**	0,600**	0,473**	0,203**	0,735**									
ОМ	0,396**	0,341**	0,387**	-0,418**	-0,448**	-0,300**	-0,018	-0,696**	-0,618**								
ПО	-0,391**	-0,322**	-0,407**	0,401**	0,367**	0,298**	0,093*	0,460**	0,349**	-0,378**							
КО	-0,333**	-0,289**	-0,316**	0,408**	0,381**	0,330**	0,157**	0,382**	0,451**	-0,358**	0,778**						
ОО	0,350**	0,330**	0,313**	-0,304**	-0,291**	-0,183**	-0,021	-0,371**	-0,292**	0,529**	-0,692**	-0,653**					

РУ	-0,218**	-0,131**	-0,277**	0,487**	0,539**	0,524**	0,231**	0,508**	0,611**	-0,421**	0,224**	0,299**	-0,167**				
ПР	-0,224**	-0,151**	-0,268**	0,375**	0,370**	0,377**	0,173**	0,397**	0,404**	-0,280**	0,357**	0,375**	-0,263**	0,561**			
СН	0,427**	0,323**	0,475**	-0,492**	-0,391**	-0,250**	-0,458**	-0,274**	-0,323**	0,321**	-0,280**	-0,267**	0,226**	-0,235**	-0,196**		
НР	0,275**	0,226**	0,269**	-0,253**	-0,248**	-0,128**	-0,075	-0,276**	-0,209**	0,289**	-0,228**	-0,235**	0,222**	-0,060	-0,019	0,358**	
ФК	0,294**	0,278**	0,267**	-0,146**	-0,152**	-0,102*	0,207**	-0,326**	-0,157**	0,317**	-0,335**	-0,275**	0,334**	-0,082	-0,148**	0,099*	0,213**

Напомена. ЕП – Екстернализовани проблеми; АП – Агресивно понашање; КП – Понашање којима се крше правила; ЗР – Знање родитеља; СА – Самоизвештавање адолесцената; РР – Распитивање родитеља; РК – Родитељска контрола; ПМ – Поверење мајка; КМ – Комуникација мајка; ОМ – Отуђеност мајка; ПО – Поверење отац; КО – Комуникација отац; ОО – Отуђеност отац; УР – Укљученост родитеља; ПР – Позитивно родитељство; СН – Слаб надзор/супервизија; НР – Неконзистентно родитељство; ФК – Физичко кажњавање.

$p > 0,05$, ** $p < 0,05$, *** $p < 0,01$

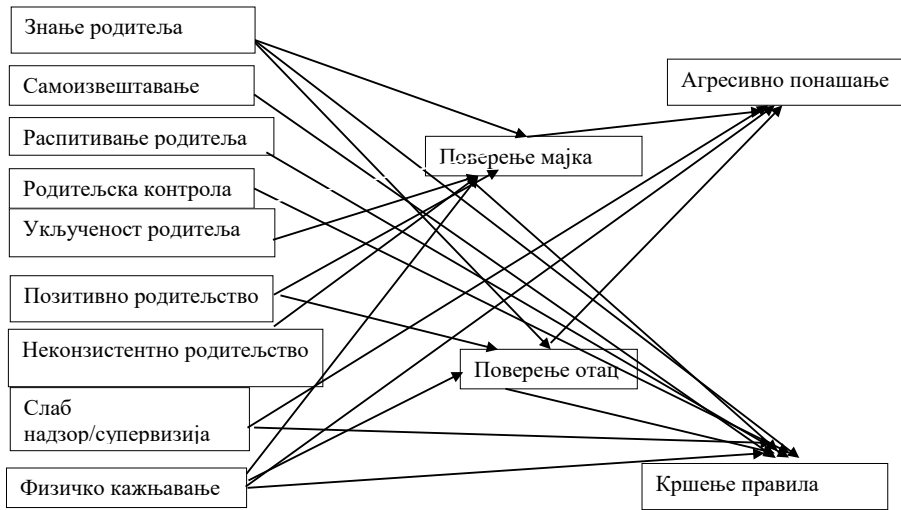
Уочава се да су димензије родитељског надзора најснажније повезане са конструктом афективног везивања за родитеље. Сви аспекти родитељског надзора осим родитељске контроле корелирају са поверењем, комуникацијом и отуђеношћу од мајке и оца. Додатно, димензије родитељског надзора позитивно корелирају са позитивним васпитним поступцима родитеља. Екстернализовани проблеми негативно корелирају са свим скалама родитељског надзора, позитивним аспектима афективног везивања за родитеље (поверење у мајку/оца и комуникација са мајком/оцем) и позитивним васпитним поступцима (укљученост родитеља и позитивно родитељство). Бележе се и позитивне корелације екстернализованих проблема са отуђеношћу од мајке/оца и негативним васпитним поступцима (неконзистентно дисциплиновање и физичко кажњавање).

Афективно везивање за родитеље као медијатор везе родитељског надзора, позитивних и негативних васпитних поступака са екстернализованим проблемима

После моделирања ($\chi^2 = 7,59$; $df = 4$, $p > 0,05$; $NFI = 1$; $TLI = 0,97$; $CFI = 1$; $RMSEA = 0,04$ (0,20 до 0,59) директних и индиректних стаза од родитељског надзора и позитивних и негативних васпитних поступака према агресивном понашању и понашањима којима се крше правила, добија се модел превише компликован за интерпретацију, јер све варијабле међусобно корелирају. Прво смо елиминисали све параметре који нису значајни ($\chi^2 = 104,8$; $df = 51$, $p < 0,05$; $NFI = 0,98$; $TLI = 0,97$; $CFI = 0,99$; $RMSEA = 0,05$), па онда све медијаторе који нису значајни у вези са екстернализованим проблемима ($\chi^2 = 420,47$; $df = 23$, $p < 0,05$; $NFI = 0,98$; $TLI = 0,97$; $CFI = 0,99$; $RMSEA = 0,04$, 90% CI [0,020 – 0,059]). Интеркорелације између фокалних предиктора су тестиране у оригиналном, потом и финалном моделу. Коначни структурални модел дат је на Слици 1. Коефицијенти стаза дати су у Табели 3. Индиректни ефекти дати су у Табели 4.

Структуралним моделирањем откривено је неколико интересантних налаза о односима између испитиваних варијабли. Као медијатори који директно и негативно утичу на агресивно понашање и понашања којима се крше правила препознати су поверење у мајку и оца. Њихов ефекат је слаб, али систематски и заслужује даљу пажњу. Поверење у мајку у потпуности посредује односе укључености родитеља и неконзистентног родитељства са понашањима којима се крше правила, као и односе родитељске контроле, позитивног родитељства и укључености родитеља са агресивним понашањем. Поверење у мајку и оца у потпуности посредују односе између позитивног родитељства и понашања којима се крше правила, као и знања родитеља и агресивног понашања. Парцијална медијација поверења у мајку и оца регистрована је у односу знања родитеља и понашања којима се крше правила, као и физичког кажњавања са понашањем

којима се крше правила и агресивним понашањем. Поверење у мајку остварује парцијалну медијацију везе између родитељске контроле и понашања којима се крше правила. Све стазе од родитељског надзора према понашању којима се крше правила су негативне осим у случају распитивања родитеља. Физичко кажњавање и слаб надзор/супервизија позитивно утичу на критеријумске варијабле.

Слика 1: Поверење у мајку и оца као медијатор везе између родитељског надзора и васпитних поступака и агресивног понашања и понашања којима се крше правила

Коефицијенти стаза финалног структуралног модела са поверењем у мајку и оца као медијаторима везе родитељског надзора и васпитних поступака родитеља са агресивним понашањем и понашањем којима се крше правила дати су у Табели 3.

Табела 3: Стандардизовани и нестандардизовани регресиони коефицијенти

			B	β	SE	CR	P	Label
ПМ	<---	ЗР	0,27	0,28	0,40	0,07	***	par_1
ПО	<---	ЗР	0,28	0,28	0,41	0,07	***	par_2
ПМ	<---	ПК	-0,13	-0,13	0,35	-0,04	***	par_6
ПМ	<---	УР	0,33	0,34	0,41	0,08	***	par_8
ПМ	<---	ПП	0,94	0,96	0,40	0,02	0,19	par_9
ПО	<---	ПП	0,21	0,21	0,41	0,05	***	par_10
ПМ	<---	НР	-0,13	-0,13	0,34	0,00	***	par_13
ПМ	<---	ФК	-0,19	-0,19	0,37	-0,05	***	par_14
ПО	<---	ФК	-0,27	-0,26	0,39	-0,07	***	par_15
КП	<---	ЗР	-0,14	-0,14	0,43	-0,03	0,01	par_3
КП	<---	СА	-0,15	-0,15	0,40	-0,04	***	par_4
КП	<---	РР	0,07	0,72	0,35	0,02	0,43	par_5
КП	<---	РК	-0,09	-0,91	0,34	-0,03	0,10	par_7
АП	<---	СН	0,23	0,23	0,41	0,06	***	par_11
КП	<---	СН	0,23	0,24	0,40	0,06	***	par_12
АП	<---	ФК	0,18	0,17	0,45	0,04	***	par_16
КП	<---	ФК	0,14	0,14	0,39	0,04	***	par_17
АП	<---	ПМ	-0,12	-0,12	0,47	-0,03	0,10	par_19
КП	<---	ПМ	-0,13	-0,13	0,42	-0,03	0,03	par_20
КП	<---	ПО	-0,14	-0,14	0,40	-0,03	***	par_21
АП	<---	ПО	-0,15	-0,15	0,47	-0,03	0,02	par_54

Model fit: $\chi^2 = 42,47$; $df = 23$, $p < 0,05$; $NFI = 0,98$; $TLI = 0,97$; $CFI = 0,99$;
 RMSEA = 0,04, 90% CI [0,020 – 0,059]

Напомена. B – нестандардизовани регресиони коефицијент SE(B) – стандардна грешка;
 β – стандардизовани регресиони коефицијент; CR – критички рацио.

АП – АП – Агресивно понашање; КП – Понашање којима се крше правила; ЗР – Знање родитеља; СА – Самоизвештавање адолесцената; РР – Распитивање родитеља; РК – Родитељска контрола; ПМ – Поверење мајка; КМ – Комуникација мајка; ОМ – Отуђеност мајка; ПО – Поверење отац; КО – Комуникација отац; ОО – Отуђеност отац; УР – Укљученост родитеља; ПР – Позитивно родитељство; СН – Слаб надзор/супервизија; НР – Неконзистентно родитељство; ФК – Физичко кажњавање.

Табела 4: Стандардизовани и нестандардизовани индиректни ефекти

		В	В
НР		0,00	0,00
ФК		0,00	0,00
ПР		0,00	0,00
УР		0,00	0,00
РК		0,00	0,00
ЗР	ПМ	0,00	0,00
ПМ		0,00	0,00
СА		0,00	0,00
ПО		0,00	0,00
СН		0,00	0,00
РР		0,00	0,00
<hr/>			
НР		0,00	0,00
ФК		0,00	0,00
ПР		0,00	0,00
УР		0,00	0,00
РК		0,00	0,00
ЗР	ПО	0,00	0,00
ПМ		0,00	0,00
СА		0,00	0,00
ПО		0,00	0,00
СН		0,00	0,00
РР		0,00	0,00

НР		0,17	0,17
ФК		0,62	0,61
ПР		-0,41	-0,42
УР		-0,42	-0,44
РК		0,16	0,17
ЗР	КП	-0,73	-0,75
ПМ		0,00	0,00
СА		0,00	0,00
ПО		0,00	0,00
СН		0,00	0,00
РР		0,00	0,00
НР		0,16	0,16
ФК		0,64	0,61
ПР		-0,42	-0,42
УР		-0,40	-0,41
РК		0,16	0,16
ЗР	АП	-0,74	-0,74
ПМ		0,00	0,00
СА		0,00	0,00
ПО		0,00	0,00
СН		0,00	0,00
РР		0,00	0,00

Напомена. В – нестандардизовани регресиони коефицијент SE(B) – стандардна грешка; β – стандардизовани регресиони коефицијент; CR – критички рацио.

АП – АП – Агресивно понашање; КП – Понашање којима се крше правила; ЗР – Знање родитеља; СА – Самоизвештавање адолесцената; РР – Распитивање родитеља; РК – Родитељска контрола; ПМ – Поверење мајка; КМ – Комуникација мајка; ОМ – Отуђеност мајка; ПО – Поверење отац; КО – Комуникација отац; ОО – Отуђеност отац; УР – Укљученост родитеља; ПР – Позитивно родитељство; СН – Слаб надзор/супервизија; НР – Неконзистентно родитељство; ФК – Физичко кажњавање.

■ ДИСКУСИЈА

У приказаној студији испитиван је медијаторски потенцијал афективног везивања за родитеље у испитивању везе родитељског надзора и васпитних поступака родитеља са екстернализованим проблемима код београдских средњошколаца. Главни налази указују на то да поверење у мајку и оца остварују парцијалну медијацију у односу родитељског надзора и понашања којима се крше правила, као и пуну медијацију односа позитивних васпитних поступака и понашања којима се крше правила и позитивних васпитних поступака и знања родитеља са агресивним понашањем. Поверење у мајку посредује у односу позитивних васпитних поступака родитеља са екстернализованим проблемима, што је у складу са претпоставком да адолесценти свакако остварују више дневних интеракција са мајкама у односу на очеве. Извори знања родитеља имају искључиво директне везе са понашањем којима се крше правила, док их са агресивним понашањем не остварују. Откривено је да је афективно везивање за родитеље адекватнији медијатор у тумачењу везе родитељског надзора и васпитних поступака родитеља са агресивним понашањем, него са понашањем којима се крше правила.

Дати налази иду у прилог разлика у односу родитељског надзора и васпитних пракси родитеља са агресивним понашањем и са понашањима којима се крше правила као што су претходна истраживања показала (Cutrín, Maneiro & López-Romero, 2020). Истраживачки налази указују на то да висока родитељска контрола може бити штетна за адолесцените уколико није праћена поверењем и самоизвештавањем, као индикаторима позитивних односа са родитељима (Melotti, Poti, Giancesini & Brighi, 2018). Резултати истраживања су у сагласности са Хиршијевом (Hirschi, 1969) теоријом социјалне контроле, којом се проблеми у понашању објашњавају посредством нарушене везе између адолесцената и њихових родитеља. Аутори указују на то да висока родитељска контрола угрожава осећај личне контроле код адолесцената, те да је свака добит у превенирању проблема у понашању анулирана развојем интернализованих проблема (Kerr & Stattin, 2000). Може се рећи да је овај налаз у датој студији делимично потврђен. Наиме, повећана родитељска контрола повлачи мање поверења у мајку и веће испољавање агресивног понашања. Резултати су у складу са претходним истраживањима која упућују на то да већа контрола родитеља подстиче агресивно понашање и понашања којима се крше правила и нижи ниво знања родитеља (Cutrín, Maneiro & López-Romero, 2020). У неким студијама није потврђен овакав налаз, што се доводи у везу са критеријумском варијаблом. Наиме, истраживачи су се чешће опредељивали да мере делинквенцију, као понашање које мери висок ниво структурираних проблема у понашању који суштински нису агресивни (Keijsers, 2010; Kerr, Stattin & Burk, 2010; Soenens, Vansteenkiste, Luyckx & Goossens, 2006). Без адекватних афективних веза роди-

тељска контрола може бити перципирана у контексту провоцирања циклуса коерзивних реакција (Patterson, DeBaryshe & Ramsey, 1993). Како је очекивано и у складу са већином истраживачких студија и коерзивном теоријом, директне везе између негативних родитељских пракси и агресивног понашања су примећене (Bender *et al.*, 2007; van der Vorst, Engels, Mees & Deković, 2006). Бележе се истраживачки докази о медијацији афективног везивања у односу негативних родитељских пракси и агресивног понашања, што је делимично откривено и у датој студији (Bosmans *et al.*, 2006; Gallarin & Alonso-Arbiol, 2012). Позитивни васпитни поступци индиректно су повезани са агресивним понашањем, нарочито посредством афективног везивања за мајку, што је у сагласности са резултатима претходних истраживања о стабилности везе позитивних васпитних поступака и афективног везивања за родитеље (Bosmans *et al.*, 2006; Madigan, Moran, Schuegnel, Pederso & Otten, 2007). Мајке су у односу на очеве традиционално више усмерене на васпитавање деце у српском друштву (Zuković, Ninković & Krstić, 2015). Друго објашњење тиче се различитих улога које очеви и мајке имају у социјализацији адолесцената. Наиме, добри афективни односи са мајкама у снажнијој су вези са просоцијалним понашањем према породици, док су добри афективни односи са очевима од значаја у вези са просоцијалним понашањем према пријатељима (Padilla-Walker, Nielson & Day, 2016). Поверење у мајку и оца у потпуности посредује у односу знања родитеља и агресивног понашања. Ниједан извор знања родитеља није повезан са агресивним понашањем. Агресивно понашање је отвореније у односу на понашања којима се крше правила, те је уочљивије од стране родитеља и социјалне средине. У контексту реактивног родитељства очекивана је промена односа између родитеља и адолесцената током времена, почевши од појављивања симптома промене – на пример, опадање ресурса, пажње, поверења (de Haan, Prinzie & Deković, 2012; Fanti, Henrich, Brookmeyer & Kuperminc, 2008; Laird & Marrero, 2010).

Слаб родитељски надзор је искључиво директно и позитивно повезан са екстернализаним проблемима што може бити објашњено великом сличношћу припадајућих ајтема (Stanger, Dumenci, Kamon & Burstein, 2004). Друго могуће објашњење лежи у реактивном родитељству које се може односити и на позитивне односе распитивања родитеља и екстернализованих проблема (Fite *et al.*, 2006; Kirwil, 2009; Muñoz, Pakalniskiene & Frick, 2011). Са друге стране, активни напори родитеља да добију више информација о понашању и животу своје деце могу имати неповољан утицај на њихов развој и јављање проблема у понашању (Keijsers, Frijns, Branje & Meeus, 2009; Kerr, Stattin & Burk, 2010). Адолесценти имају наглашену потребу за аутономијом и распитивање родитеља може бити доживљено као интрузивно (Criss *et al.*, 2015; Gaertner *et al.*, 2010). У утицајним истраживањима из дате области самоизвештавање се препознаје као најважнији извор знања родитеља и има јак и конзистентан утицај на испољавање по-

нашања којима се крше правила и на делинквенцију (Keijsers, 2010; Kerr, Stattin & Burk, 2010; Kerr, Stattin & Trost, 1999; Laird & LaFleur, 2016; van der Vorst *et al.*, 2006). Истраживања потврђују да су пасивне стратегије за добијање информација много ефективније него активне. Како бисмо разумели реципрочне везе између самоизвештавања и проблема у понашању код адолесцената, аутори су увели испитивање конструкта који се тиче чувања тајни, за који се испоставило да је једини лонгитудинални предиктор екстернализованих проблема (Frijns, Keijsers, Branje & Meeus, 2010). Управљање информацијама чини се као веома важно за разумевање односа родитељ–дете, са тенденцијом разликовања самоизвештавања, лагања, чувања тајни.

Чињеница да је откривен допринос поверења адолесцената у родитеље уклапа се у концептуални оквир теорија социјалне контроле (Hirschi, 1969; Nye, 1958, према Wells, 2010). Поверење у родитеље дефинитивно се може сматрати изразом афективне идентификације (љубав и поштовање у односима родитељ–дете), интимност у комуникацији (упознатост са бригама и проблемима детета) изразом знања родитеља, како је то конципирано у овом истраживању, а супервизија (психолошка присутност родитеља у ризичним ситуацијама) дефинисана је као родитељска контрола. Три наведена елемента, према теорији социјалног везивања, представљају темељ појма афективног везивања за родитеље у ширем смислу (Hirschi, 1969). Дакле, развијањем прикладних афективних веза од детињства до адолесценције и уз адекватан родитељски надзор у адолесценцији отвара се пут интернализацији вредности и превенцији екстернализованих проблема у понашању. Наиме, може се рећи да од односа родитељ–дете, који је овом приликом репрезентован у поверењу, у великој мери зависи како ће поједини аспекти родитељског надзора и васпитни поступци родитеља с тим у вези утицати на испољавање агресивног понашања и понашања којим се крше правила.

Резултати истраживања упућују на то да би саставни део интервенција за унапређивање родитељског надзора требало да буду и садржаји у циљу успостављања/одржавања доброг односа родитељ–дете. Програми би требало да буду креирани и адаптирани у складу са карактеристикама полазника. Породице се разликују по ресурсима којима располажу, политикама компанија у којима су родитељи/старатељи запослени, породичним вредностима, ставовима и друго. С једне стране, родитељи могу бити несигурни у вези са васпитним поступцима, не препознавајући тренутак за реакцију. С друге стране, могу да буду превише фокусирани на себе не схватајући да је њихова реакција потребна. Мотивисаност за унапређивање родитељске праксе је важан предуслов за учествовање у програму. Програми намењени родитељима би требало да садрже интервенције чији је циљ усмерен на унапређивање комуникације родитељ–дете, вештине слушања, позитивне васпитне поступке и друго. Родитељи би требало да науче како да се суоче са ризичним ситуацијама у којима се њихова

деца могу наћи, али тако да то не наруши однос родитељ–дете. С тим у вези, родитељи би требало да буду свесни типичних развојних проблема и специфичних препорука за њихово превазилажење. Евалуационе студије упућују на снажан ефекат интервенција за родитеље у превенцији и редукцији екстернализованих проблема у детињству и адолесценцији (Kazdin, 1997; Woolfenden, Williams & Peat, 2002). Најбољи резултати су примећени код родитеља преадолесцената и у раној адолесценцији (Stakić, 2016). Терапија интеракције родитељ–дете (*Parent-Child Interaction Therapy*) и Програм позитивног родитељства (*Positive Parenting Program*) издвајају се као концептуално сагласни са резултатима дате студије. Резултати истраживања упућују на умерене до снажне ефекте у редуковању екстернализованих проблема у детињству и адолесценцији (Thomas & Zimmer-Gembeck 2007).

■ ЗАКЉУЧАК, ОГРАНИЧЕЊА И ПРЕПОРУКЕ

Представљени закључци отварају питање да ли адекватан родитељски надзор и позитивни васпитни поступци могу независно превентивно утицати на екстернализоване проблеме адолесцената и каква је улога афективног везивања за родитеље с тим у вези. Откривено је да поверење, које адолесценти имају у своје родитеље, има важну улогу у превенцији агресивног понашања, као и у мањој мери у превенцији понашања којима се крше правила. С обзиром на то да се агресивно понашање јавља пре него понашања којима се крше правила (Cutrín, Maneiro & López-Romero, 2020; Hyde, Burt, Shaw, Donnellan & Forbes, 2015), резултат може бити протумачен у контексту опадања капацитета родитеља за адекватну реакцију на агресивно понашање до периода адолесценције. Као што је откривено и у претходним истраживањима, иако родитељски надзор и афективно везивање за родитеље независно имају снажан утицај на екстернализоване проблеме адолесцената, њихово садејство у датом контексту има слабији утицај него што је очекивано (e. g. Rankin & Wells, 1990). Чини се да знање родитеља има велики потенцијал у посредовању утицаја родитељског надзора и васпитних пракси родитеља на екстернализоване проблеме адолесцената (на пример, Criss *et al.*, 2015). Приликом планирања превентивних интервенција требало би се фокусирати на унапређивање заинтересованости родитеља за активности и проблеме сопствене деце, наглашавајући значај развијања поверења између деце и родитеља. Родитељи би требало да задрже психолошко присуство код своје деце и када нису физички присутни.

Препознаје се неколико ограничења истраживања. Прво, испитивана је ученичка перцепција родитељског надзора и васпитних поступака родитеља (мајки, очева или и мајки и очева) што онемогућава да се с тим у вези испита независан утицај мајки и очева. Испитивања варијација у родитељској вас-

питној пракси допринела би померању граница у разумевању њиховог утицаја на испољавање екстернализованих проблема адолесцената (Boele, Denissen, Mooren & Keijsers, 2019). Даље, потпунији увид у родитељску васпитну праксу стекао би се уколико би биле разматране и родитељске перцепције. Дизајн студије онемогућава интерпретацију промена у родитељској пракси током одређеног временског периода с обзиром да је процена перцепције обављена у једној временској тачки. Такође, како би се постигао потпунији увид у утицај родитељске праксе на развој детета, потребно је поред проблема у прилагођавању истраживати и односе који имају позитивне развојне исходе (Smetana, 2017).

Коришћена литература

- 📖 Achenbach, T. M. & Rescorla, L. A. (2001). *Manual for the ASEBA school-age forms and profiles*. Burlington: University of Vermont, Research Center for Children, Youth & Families.
- 📖 Armsden, G. C. & Greenberg, M. T. (1987). The inventory of parent and peer attachment: Individual differences and their relationship to psychological well-being in adolescents. *Journal of Youth and Adolescents*, 16(5), 427–452. DOI: 10.1007/BF02202939
- 📖 Ary, D. V., Duncan, T. E., Duncan, S. C. & Hops, H. (1999). Adolescent problem behavior: The influence of parents and peers. *Behaviour Research and Therapy*, 37(3), 217–230. DOI: 10.1016/S0005-7967(98)00133-8
- 📖 Banković, S. & Đorđević, M. (2014). Samoprocena nivoa aktivnosti, socijalizacije i akademskog postignuća kod adolescenata sa lakom intelektualnom ometenošću i adolescenata tipičnog razvoja. U M. Japundža-Milislavljević (ur.), *Problemi u adaptivnom funkcionisanju osoba sa intelektualnom ometenošću* (str. 105–123). Beograd: Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju.
- 📖 Bender, H. L., Allen, J. P., McElhaney, K. B., Antonishak, J., Moore, C. M., Kelly, H. O. B. & Davis, S. M. (2007). Use of harsh physical discipline and developmental outcomes in adolescence. *Development and Psychopathology*, 19(1), 227–242. DOI: 10.1017/S0954579407070125
- 📖 Boele, S., Denissen, J., Moopen, N. & Keijsers, L. (2019). Over-time fluctuations in parenting and adolescent adaptation within families: A systematic review. *Adolescent Research Review*, 5, 1–23. DOI: 10.1007/s40894-019-00127-9
- 📖 Borawski, E. A., Ievers-Landis, C. E., Lovegreen, L. D. & Trapl, E. S. (2003). Parental monitoring negotiated unsupervised time, and parental trust: The role of perceived parenting practices in adolescent health risk behaviors. *Journal of Adolescent Health*, 33(2), 60–70. DOI: 10.1016/S1054-139X(03)00100-9
- 📖 Bosmans, G., Braet, C., Van Leeuwen, K. & Beyers, W. (2006). Do parenting behaviors predict externalizing behavior in adolescence, or is attachment the neglected 3rd factor?. *Journal of Youth and Adolescence*, 35(3), 354–364. DOI: 10.1007/s10964-005-9026-1
- 📖 Buist, K. L., Verhoeven, M., Hoksbergen, R., terLaak, J., Watve, S. & Paranjpe, A. (2017). Associations of perceived sibling and parent-child relationship quality with internalizing and externalizing problems: Comparing Indian and Dutch early adolescents. *The Journal of Early Adolescence*, 37(8), 1163–1190. DOI: 10.1177/2F0272431616653473
- 📖 Criss, M. M., Lee, T. K., Morris, A. S., Cui, L., Bosler, C. D., Shreffler, K. M. & Silk, J. S. (2015). Link between monitoring behavior and adolescent adjustment: An analysis of direct and indirect effects. *Journal of Child and Family Studies*, 24(3), 668–678. DOI: 10.1007/s10826-013-9877-0
- 📖 Cutrín, O., Maneiro, L. & López-Romero, L. (2020). Parental knowledge and its sources: Testing their predictive value for violent and non-violent behaviour in adolescence. *A closer look at parenting styles* (pp. 277–299). New York: Nova Science Publishers.
- 📖 De Haan, A., Prinzie, P. & Deković, M. (2012). Change and reciprocity in adolescent aggressive and rule-breaking behaviors and parental support and dysfunctional discipline. *Development and Psychopathology*, 24(01), 301–315. DOI: 10.1080/01639625.2017.1286172
- 📖 de Vries, S. L., Hovee, M., Stams, G. J. J. & Asscher, J. J. (2016). Adolescent-parent attachment and externalizing behavior: The mediating role of individual and social factors. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 44(2), 283–294. DOI: 10.1007/s10802-015-9999-5
- 📖 Doyle, A. B. & Markiewicz, D. (2005). Parenting, marital conflict and adjustment from early-to mid-adolescence: Mediated by adolescent attachment style?. *Journal of Youth and Adolescence*, 34(2), 97–110. DOI: 10.1007/s10964-005-3209-7

- Gallarin, M. & Alonso-Arbiol, I. (2012). Parenting practices, parental attachment and aggressiveness in adolescence: A predictive model. *Journal of Adolescence*, 35(1), 1601–1610. DOI:10.1016/j.adolescence.2012.07.002
- Gaertner, A. E., Rathert, J. L., Fite, P. J., Vitulano, M., Wynn, P. T. & Harber, J. (2010). Sources of parental knowledge as moderators of the relation between parental psychological control and relational and physical/verbal aggression. *Journal of Child and Family Studies*, 19(5), 607–616. DOI: 10.1007/s10826-009-9345-z
- Greenberg, M. T. & Armsden, G. C. (2009). *Inventory of Parent and Peer Attachment (IPPA)*. Seattle: University of Washington. Retrieved August 17th, 2013. from the World Wide Web <http://prevention.psu.edu/pubs/documents/IPPAmanual0809.pdf>
- Fagan, J., Day, R., Lamb, M. E. & Cabrera, N. J. (2014). Should researchers conceptualize differently the dimensions of parenting for fathers and mothers?. *Journal of Family Theory & Review*, 6(4), 390–405. DOI: 10.1111/jftr.12044
- Fanti, K. A., Henrich, C. C., Brookmeyer, K. A. & Kuperminc, G. P. (2008). Toward a transactional model of parent-adolescent relationship quality and adolescent psychological adjustment. *The Journal of Early Adolescence*, 28(2), 252–276. DOI: 10.1177%2F0272431607312766
- Finkenauer, C., Engels, R. & Baumeister, R. (2005). Parenting behaviour and adolescent behavioural and emotional problems: The role of self-control. *International Journal of Behavioral Development*, 29(1), 58–69. DOI: 10.1080/01650250444000333
- Fite, P. J., Colder, C. R., Lochman, J. E. & Wells, K. C. (2006). The mutual influence of parenting and boys' externalizing behavior problems. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 27(2), 151–164. DOI: 10.1016/j.appdev.2005.12.011
- Flanagan, I. M., Auty, K. M. & Farrington, D. P. (2019). Parental supervision and later offending: A systematic review of longitudinal studies. *Aggression and Violent Behavior*, 47, 215–229. DOI: 10.1016/j.avb.2019.06.003
- Frick, P. (1991). *The Alabama Parenting Questionnaire*. Tuscalosa: University of Alabama.
- Frick, P. J., Christian, R. E. & Wootton, J. M. (1999). Age trends in the association between parenting practices and conduct problems. *Behavior Modification*, 23(1), 106–128. DOI: 10.1177%2F0145445599231005
- Frijns, T., Keijsers, L., Branje, S. & Meeus, W. (2010). What parents don't know and how it may affect their children: Qualifying the disclosure–adjustment link. *Journal of Adolescence*, 33(2), 261–270. DOI: 10.1016/j.adolescence.2009.05.010
- Hayes, L., Hudson, A. & Matthews, J. (2003). Parental monitoring: a process model of parent-adolescent interaction. *Behaviour Change*, 20(1), 13–24. DOI: 10.1375/bech.20.1.13.24844
- Hirschi, T. (1969). *Causes of delinquency*. New Jersey: Transaction publisher. (Ninth printing in 2009).
- Hoeve, M., Dubas, J. S., Eichelsheim, V. I., Van der Laan, P. H., Smeenk, W. & Gerris, J. R. (2009). The relationship between parenting and delinquency: A meta-analysis. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 37(6), 749–775. DOI: 10.1007/s10802-009-9310-8
- Hoeve, M., Stams, G. J. J., Van der Put, C. E., Dubas, J. S., Van der Laan, P. H. & Gerris, J. R. (2012). A meta-analysis of attachment to parents and delinquency. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 40(5), 771–785. DOI:10.1007/s10802-011-9608-1
- Hyde, L. W., Burt, S. A., Shaw, D. S., Donnellan, M. B. & Forbes, E. E. (2015). Early starting, aggressive, and/or callous–unemotional? Examining the overlap and predictive utility of antisocial behavior subtypes. *Journal of Abnormal Psychology*, 124(2), 329–342. DOI: 10.1037/abn0000029

- 📖 Kazdin, A. E. (1997). Parent management training: Evidence, outcomes, and issues. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, 36(10), 1349–1356. DOI: 10.1097/00004583-199710000-00016
- 📖 Keijsers, L. (2010). *Does Your Mother Know? Parent-child Communication About Adolescent Daily Activities* (Doctoral thesis). Utrecht: Utrecht University.
- 📖 Keijsers, L. (2016). Parental monitoring and adolescent's problem behaviors: How much do we really know? *International Journal of Behavioral Development*, 40(3), 271–281. DOI:10.1177/0165025415592515
- 📖 Keijsers, L., Frijns, T., Branje, S. J. & Meus, W. (2009). Developmental links of adolescent disclosure, parental solicitation, and control with delinquency: moderation by parental support. *Developmental Psychology*, 45(5), 1314–1327. DOI:10.1037/a0016693
- 📖 Kerr, M. & Stattin, H. (2000). What parents know, how they know it, and several forms of adolescent adjustment: Further support for a reinterpretation of monitoring. *Developmental Psychology*, 36(3), 366–380. DOI: 10.1037/0012-1649.36.3.366
- 📖 Kerr, M., Stattin, H. & Trost, K. (1999). To know you is to trust you: Parents' trust is rooted in child disclosure of information. *Journal of Adolescence*, 22(6), 737–752. DOI: 10.1006/jado.1999.0266
- 📖 Kerr, M., Stattin, H. & Burk, W. (2010). A reinterpretation of parental monitoring in longitudinal perspective. *Journal of Research on Adolescence*, 20(1), 39–64. DOI: 10.1111/j.1532-7795.2009.00623.x
- 📖 Kirwil, L. (2009). Parental mediation of children's Internet use in different European countries. *Journal of Children and Media*, 3(4), 394–409. DOI: 10.1080/17482790903233440
- 📖 Kovačević-Lepojević, M., Ilić, Z., Maljković, M., Kovačević, M. & Ilijić, L. (2020). Parenting and externalising problems in adolescents: Results of factor analysis. *Vojnosanitetski pregled*, 77(5), 487–493. DOI: 0.2298/VSP170117099K
- 📖 Laird, R. D. & LaFleur, L. K. (2016). Disclosure and monitoring as predictors of mother adolescent agreement in reports of early adolescent rule-breaking behavior. *Journal of Clinical Child & Adolescent Psychology*, 45(2), 188–200. DOI: 10.1080/15374416.2014.963856
- 📖 Laird, R. D. & Marrero, M. D. (2010). Information management and behavior problems: Is concealing misbehavior necessarily a sign of trouble? *Journal of Adolescence*, 33(1), 297–308. DOI: 10.1016/j.adolescence.2009.05.018
- 📖 Lopez-Tamayo, R., LaVome Robinson, W., Lambert, S. F., Jason, L. A. & Jalongo, N. S. (2016). Parental monitoring, association with externalized behavior, and academic outcomes in urban African American youth: A moderated mediation analysis. *American Journal of Community Psychology*, 57(3–4), 366–379. DOI: 10.1002/ajcp.12056
- 📖 Madigan, S., Moran, G., Schuegnel, C., Pederson, D. & Otten, R. (2007). Unresolved maternal behavior disrupted maternal behavior and disorganized attachment in infancy: Links to toddler behavior problems. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 48(10), 1042–1050. DOI: 10.1111/j.1469-7610.2007.01805.x
- 📖 Melotti, G., Poti, S., Giancesini, G. & Brighi, A. (2018). Adolescents at risk of delinquency. The role of parental control, trust, and disclosure. *Deviant Behavior*, 39(3), 347–362. DOI:10.1080/01639625.2017.1286172
- 📖 Muñoz, L. C., Pakalniskiene, V. & Frick, P. J. (2011). Parental monitoring and youth behavior problems: Moderation by callous-unemotional traits over time. *European Child & Adolescent Psychiatry*, 20(5), 261–269. DOI: 10.1007/s00787-011-0172-6

- 📖 Muris, P., Meesters, C. & van den Berg, S. (2003). Internalizing and externalizing problems as correlates of self-reported attachment style and perceived parental rearing in normal adolescents. *Journal of Child and Family Studies*, 12(2), 171–183. DOI: 10.1023/A:1022858715598
- 📖 Pace C., Martini, P. & Zavattini, G. (2011). The factor structure of the Inventory of Parent and Peer Attachment (IPPA): A survey of Italian adolescents. *Personality and Individual Differences*, 51(1), 83–88. DOI: 10.1016/j.paid.2011.03
- 📖 Padilla-Walker, L. M., Nielson, M. G. & Day, R. D. (2016). The role of parental warmth and hostility on adolescents' prosocial behavior toward multiple targets. *Journal of Family Psychology*, 30(3), 331–340. DOI: 10.1037/fam0000157
- 📖 Patterson, G., DeBaryshe, B. & Ramsey, E. (1993). A Developmental perspective on antisocial behavior. In M. Gauvain, & M. Cole (Eds.), *Readings on the Development of Children* (pp. 263–271). NY: Freeman.
- 📖 Pinquart, M. (2017). Associations of parenting dimensions and styles with externalizing problems of children and adolescents: An updated meta-analysis. *Developmental Psychology*, 53(5), 873. DOI: 10.1037/dev0000295
- 📖 Rankin, J. H. & Wells, L. E. (1990). The effect of parental attachments and direct controls on delinquency. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 27(2), 140–165. DOI: 10.1177%2F0022427890027002003
- 📖 Smetana, J. G. (2017). Current research on parenting styles, dimensions, and beliefs. *Current Opinion in Psychology*, 15, 19–25. DOI: 10.1016/j.copsy.2017.02.012
- 📖 Soenens, B., Vansteenkiste, M., Luyckx, K. & Goossens, L. (2006). Parenting and adolescent problem behavior: An integrated model with adolescent self-disclosure and perceived parental knowledge as intervening variables. *Developmental Psychology*, 42(2), 305–318. DOI: 10.1037/0012-1649.42.2.305
- 📖 Stakić, Đ. (2013). *Priručnik za stručnjake u sistemu maloletničkog pravosuđa*. Beograd: International management group.
- 📖 Stanger, C., Dumenci, L., Kamon, J. & Burstein, M. (2004). Parenting and children's externalizing problems in substance-abusing families. *Journal of Clinical Child and Adolescent Psychology*, 33(3), 590–600. DOI: 10.1207/s15374424jccp3303_16
- 📖 Stattin, H. & Kerr, M. (2000). Parental monitoring: A reinterpretation. *Child Development*, 71(4), 1072–1085. DOI: 10.1111/1467-8624.00210
- 📖 Stattin, H., Kerr, M. & Tilton-Weaver, L. (2010). Parental monitoring: A critical examination of the research. In V. Gullamo-Ramos, J. Jaccard & P. Dittus (Eds.), *Parental Monitoring of Adolescents: Current Perspectives for Researchers and Practicioners*. New York: Columbia University Press.
- 📖 Steinberg, L. & Silk, J. S. (2002). Parenting adolescents. In M. H. Bornstein (Ed.), *Handbook of parenting: Children and parenting* (pp. 103–133). Mahwah, NJ, US: Lawrence Erlbaum Associates Publishers.
- 📖 Tambelli, R., Laghi, F., Odorisio, F. & Notari, V. (2012). Attachment relationships and internalizing and externalizing problems among Italian adolescents. *Children and Youth Services Review*, 34(8), 1465–1471. DOI: 10.1016/j.chilyouth.2012.04.004
- 📖 Thomas, R. & Zimmer-Gembeck, M. J. (2007). Behavioral outcomes of parent-child interaction therapy and Triple P—Positive Parenting Program: A review and meta-analysis. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 35(3), 475–495. DOI: 10.1007/s10802-007-9104-9
- 📖 Van der Vorst, H., Engels, R. C., Meeus, W. & Deković, M. (2006). Parental attachment, parental control, and early development of alcohol use: A longitudinal study. *Psychology of Addictive Behaviors*, 20(2), 107–116. DOI: 10.1080/17482790903233440

- 📖 Wells, E. (2010). Nye, F. Ivan: Family Controls and Delinquency. In F. T. Cullen & P. Wilcox (Eds.), *Encyclopedia of Criminological Theory, volume 1* (pp. 670–674). Thousand Oaks: SAGE publications.
- 📖 Woolfenden, S. R., Williams, K. & Peat, J. K. (2002). Family and parenting interventions for conduct disorder and delinquency: A meta-analysis of randomised controlled trials. *Archives of Disease in Childhood, 86*(4), 251–256. DOI: 10.1136/adc.86.4.251
- 📖 Zuković, S., Ninković, S. & Krstić, K. (2015). Vaspitni postupci roditelja iz ugla adolescenata. *Psihološka istraživanja, 18*(1), 125–143.

Примљено 04.06.2021; прихваћено за штампу 15.11.2021.

МЕНЬШЕ КОНТРОЛЯ, БОЛЬШЕ ДОВЕРИЯ: РОДИТЕЛЬСТВО И ЭКСТЕРНАЛИЗОВАННЫЕ ПРОБЛЕМЫ ПОДРОСТКОВ

Марина Ковачевич Лепович и Николетта Гутвайн
Институт педагогических исследований, Белград, Сербия

Татьяна Ментус
Белградский университет, Сербия, факультет специального образования и реабилитации

Аннотация. Плохой родительский контроль, негативные воспитательные образцы и приёмы, а также ненадёжная привязанность к родителям считаются факторами риска при проявлении экстернализованных проблем в подростковом возрасте. Целью исследования является изучение роли, которую аффективная привязанность к родителям играет в толковании отношений родительского контроля и воспитательных приёмов родителей с экстернализованными проблемами в подростковом возрасте. В исследовании приняли участие 507 подростков (209 мужского пола и 298 женского пола) в возрасте от 15 до 18 лет. Структурным моделированием выявлено, что доверие к родителям осуществляет систематический посреднический эффект. Было обнаружено, что доверие к родителям, особенно к матери, является лучшим медиатором для объяснения связи позитивных приёмов воспитания и родительского контроля с агрессивным поведением, чем с поведением, нарушающим правил. Результаты были интерпретированы в контексте значимости родительско-детских отношений и экстернализованных проблем в подростковом возрасте.

Ключевые слова: родительство, родительский контроль, аффективная привязанность к родителям, экстернализованные проблемы, подростки.

